

CONTRIBUȚII LA STUDIUL TEZAURULUI DE LA DĂENI

BUCUR MITREA

Descoperirile monetare, fie sub formă de tezaure, fie sub formă de aflări izolate, sînt solicitate azi să contribuie, cu specificul lor, la lămurirea unor laturi istorice încă puțin sau deloc cunoscute. Din rîndul acestora, pe lângă aspectul economic, cunoscut și acceptat de toți, își fac loc tot mai insistent și altele noi, rămase pînă acum în penumbra istoriei. Am în vedere pe cel politic, militar, social și artistic, ca să nu amintesc decît pe cele majore.

Dar pentru a putea trece la asemenea interpretări, descoperirile monetare au nevoie de o temeinică cercetare prealabilă. Nu am de gînd să repet ceea ce am spus și scris cu alte ocazii. Acum și aici vreau să insist în mod deosebit asupra importanței cercetării felului în care se fac împrăștierea dintr-un tezaur monetar.

Intr-adevăr, în trecut, înainte ca știrea să ajungă la cunoștința autorităților competente, adeseori monedele aflate se împărțeau între descoperitori. De aci ele treceau la rude, cunoștințe și nu rareori, la colecționari. În această privință pot fi citate două exemple : unul mai vechi și altul mai nou. Am în vedere pentru primul caz tezaurul de la Oboro-ceni¹, jud. Iași, iar pentru cel de-al doilea caz, pe cel de la Fedești², jud. Vaslui. Aداug amănuntul că în primul caz am avut de-a face cu denari romani imperiali, deci monedă de argint, pe cînd în cel de-al doilea, cu monedă de bronz istriană, din secolul al IV-lea î.e.n. Dacă aceasta a fost situația cînd tezaurele erau formate din monede de bronz sau argint, nu este greu de imaginat ce se întîmplă cînd monedele

¹ B. Mitrea și Emilia Zaharia, ArhMold, V, 1967, p. 82—124. Pentru restul bibliografiei v. Virgil Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, București, 1980, p. 273, nr. 166. În acest caz monedele s-au dispersat în 12 loturi, ajunse la 12 persoane. Situația a fost analizată în mod amănunțit și au fost trase concluziile pe care materialul le sugera.

² B. Mitrea, C. Buzdugan, M. Roțaru și V. Apostol, Tezaurul de monede histriene de la Fedești (jud. Vaslui), Mss. O scurtă notiță informativă în Dacia, N.S., XXV, 1981, p. 383, nr. 17.

descoperite erau de aur. În acest ultim caz secretul descoperirii era păstrat cu strășnicie pentru un anumit timp. Aceasta, pînă cînd unul din descoperitori încerca să înstrăineze sau să valorifice, într-un fel sau altul, parte din monedele ce i-au revenit. Pentru aceasta nu va ezita să ia drumul marilor centre urbane, în care va încerca să-și pună în valoare prețioasele documente. Ca urmare firească pe „piețele“ acelor orașe apăreau „monede de aur“, provenind dintr-o anumită descoperire. Prin trecerea lor în posesiuni diferite, ele vor ajunge la cunoștința cercetătorilor ca „fără loc de proveniență“. Sau, în unele cazuri, este presupus ca loc de găsimă orașul pe raza căruia au fost achiziționate sau împrejurimile lui imediate. Cercetătorul care nu are posibilitatea de a verifica informația astfel consemnată, se vede obligat să o folosească ca atare, adăugînd, poate, unele rezerve.

Un exemplu ni-l oferă tezaurul de stateri de aur de la Dăeni. Țin să notez că cercetarea de față se va limita, pentru moment, doar la unele aspecte. Primul va consta din precizarea împrejurărilor în care s-a făcut descoperirea. Cel de-al doilea va urmări împrăștierea pe care le-au avut monedele. În continuare se va încerca să se vadă în ce măsură aceste „împrăștieri“ se fac sau nu după regulile statisticii matematice. În final, voi prezenta unul din cele trei loturi în care s-a fragmentat tezaurul. Este vorba de lotul ajuns la Muzeul din Galați. El este format din 12 stateri de aur.

*

Localitatea Dăeni³ se află situată pe malul drept al Dunării, între Ostrov, jud. Tulcea, la nord și Gîrliciu, jud. Constanța, la sud. Despre descoperirea tezaurului de stateri de aur de la Dăeni s-a aflat în martie 1957⁴. Cercetările întreprinse pentru recuperarea prețioaselor documente monetare au început imediat. Ele au fost pe cît de îndelungate pe atît de anevoioase, extinzîndu-se pe raza mai multor localități și orașe. Mă voi limita să amintesc doar orașele. Ele se numesc Galați, Constanța și Bacău.

Rezultatul acestor vaste investigații datorate autorităților administrative, cărora le aducem un binemeritat omagiu, ne-a adus numeroase precizuni în legătură cu importanta descoperire. Le voi menționa pe rînd pe cele mai importante.

³ Localitatea Dăeni mai este cunoscută și printr-o altă descoperire monetară. Este vorba de un imens tezaur de drahme histriene, care, după informațiile de care dispunea Const. Moisil, s-ar fi ridicat la 800—1000 exemplare. Convorbiri Literare, 1909, p. 1168, 1172—3—Cf. B. Mitrea, în *Inventory of Greek Coin Hoards* (= prescurtat IGCH), New York, 1973, p. 108—109, nr. 814. Pentru așezările getice din regiune, a se vedea studiul lui M. Irimia, *Pontica*, XIII, 1981, p. 66—118, mai ales p. 74 și urm.

⁴ O primă mențiune despre descoperire, în SCIV, IX, 1, 1958, p. 152 Cf. *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 493—494, nr. 1. Mai apoi, IGCH, 865, un rezumat sintetic la care a colaborat și M. Thompson.

Mai întâi data la care tezaurul a fost descoperit a putut fi stabilită cu exactitate : începutul lunei iulie 1956⁵. Apoi punctul în care s-a găsit tezaurul a fost și el precizat : marginea drumului ce duce spre Hirșova, la circa 100 m distanță de liziera nordică a comunei Dăeni. Împrejurările descoperirii au fost și ele stabilite. Sînt cele obișnuite. Pe cînd scotea lut pentru confecționarea chirpicilor, locuitorul Ion Chirales, sora sa Ana Bosca, împreună cu fina lor, Petruța Oeru, au sesizat la descărcatul lutului, monedele de aur. A urmat apoi o cercetare atentă la locul descoperirii. De aci au strîns toate monedele ce-au putut fi găsite și apoi le-au împărțit între ei.

Numărul total al exemplarelor descoperite nu a putut fi stabilit cu exactitate. Autoritățile administrative care au instruit cazul, s-au oprit la cifra de 110 stateri, care ar reprezenta, probabil, numărul de exemplare aflate. Dar au fost sesizate și unele indicii că numărul de monede aflate ar fi fost mult mai mare. El s-ar fi ridicat la circa 130—140 de exemplare. Din totalul monedelor aflate au putut fi urmărite 105 piese. Ele s-au distribuit între cei trei descoperitori, precum urmează : Ion Chirales 62, Ana Bosca 22 și Petruța Oeru 21 bucăți. Deci, în total 105. Principalul descoperitor și deținător de monede, I. Chirales, a înstrăinat un număr de 46 monede lui Octavian Palade din Dăeni. Acesta, la rîndu-i, le-a ascuns în pămînt într-o grădiniță ce aparținea unei rude din orașul Bacău. Ele au fost ulterior recuperate. Același I. Chirales a încercat printr-un cumnat al său, pe nume Mielu Antipa, să plaseze la Galați un număr de 11 bucăți. Acesta din urmă, prin niște intermediari locali, a făcut ca monedele să ajungă la bijutieri, negustori, dentiști și ceasornicari din localitate. Din numărul de 11 monede ajunse la Galați au mai putut fi recuperate doar șase exemplare. Restul ar fi fost transformate în bijuterii, lucrări dentare sau pur și simplu nu s-a mai putut da de urma lor.

Un lot, impresionant ca număr, 31 de exemplare, constituit din colaborarea lui Chirales și Oeru, a luat drumul Constanței. Ca intermediar a servit o rudă a lor, ceasornicar de meserie în orașul Constanța. Din totalul monedelor ajunse în orașul de pe coasta Pontului Euxin, în diferite reprize au mai fost recuperate 17 exemplare. S-a avut impresia la un moment că restul pieselor ajunse în metropola Pontului, ar fi fost prelucrate și transformate în bijuterii sau pur și simplu înstrăinate. Totuși, cercetările ulterioare au reușit, fără alte precizuni, să recupereze alte 15 exemplare.

Descoperitorii din Dăeni au mai păstrat alte cîteva exemplare. Astfel la Dumitru Oeru, tatăl Petruței Oeru, au mai fost aflate 16 exemplare. De la Chirales a mai putut fi obținută o monedă, păstrată de el în podul casei, sub strașină.

⁵ În acest sens trebuie corectată și completată informația dată de mine la IGCH, 865, unde anul descoperirii este „c.1957“. Acum putem nota sigur că anul aflării tezaurului este 1956.

Pentru a avea o privire de ansamblu mai clară asupra împrăștiilor și recuperărilor de monede, pe descoperitori și orașe, am întocmit următorul tablou, în care datele de mai sus au fost sistematizate.

Numele descoperitorului	Numărul de monede	Localitatea în care au fost dispersate	Numărul de exemplare	Recuperate	Nerecuperate
Chirales I.	62	Bacău	46	46	—
		Galați	11	6	5
Boscu Ana	22	Constanța	31	17	14
Oeru D.	21	Dăeni, Oeru	16	16	—
		Dăeni, Chirales	1	1	—
Total	105		105	86	19
		Recuperate ulterior		15	4
Total general	105		105	101	4

Cifrelor de mai sus, stabilite de organele administrative, desigur nu fără multă trudă și în urma unor lungi eforturi, pe care le socotim fructuoase, eu le acord o semnificație simbolică mai largă. Anume pe „piețele“ celor două mari orașe, (am în vedere Galați și Constanța), dar nu exclud de loc nici alte orașe (ca de exemplu București), au rămas nerecuperați un număr de stateri de aur din tezaurul de la Dăeni. În ceea ce privește aprecierea numărului lor cred că trebuie plecat de la ipoteza vagă, dar probabil mult mai realistă, că numărul staterilor s-ar fi ridicat la aproximativ 130—140 exemplare.

Din tabloul de mai sus reiese că au fost recuperați în total 102 din stateri (unul fiind doar o jumătate) din tezaurul descoperit la Dăeni. Cred însă că este posibil să completăm numărul lor și cu alte exemplare, care au apărut la timpul respectiv pe „piețele“ deja menționate, de unde și-au găsit refugiu în diferite colecții de monede. Ele pot fi depistate și chemate să întregescă inventarul tezaurului. O parte din ele fiind posibil să fie oferite spre cumpărare chiar muzeelor locale sau centrale. În această privință există două elemente sigure de care se poate ține seama: data descoperirii și structura internă a tezaurului. Cerința este ca staterul respectiv să fi fost achiziționat după anul 1956 și să se încadreze în parametrii structurali generali ai tezaurului de la Dăeni. În această direcție sînt de așteptat progrese, care să reiasă dintr-o colaborare între instituțiile regionale și cele centrale, precum și dintre colecționarii particulari.

Am văzut mai sus că tezaurul de la Dăeni a ajuns la cunoștința noastră în trei loturi principale. Primul lot (notat în statistica de mai jos cu cifra I), intrat în colecțiile Institutului de arheologie (iar mai târziu cedat Muzeului de istorie a R.S.R.) era format din 75 stateri. Cel de-al doilea lot (ajuns în colecțiile CN al Bibliotecii Academiei R.S.R. în două reprize⁶, și trecut și el în același Muzeu de istorie R.S.R., notat cu II). În sfârșit, cel de-al treilea lot (III) a ajuns la Muzeul de istorie din Galați⁷. Să examinăm acum structura fiecărui lot luând ca criteriu principalele tipuri de monede. Pentru moment ne vom limita la două: tipul Alexandru și tipul Lysimah. În acest scop am întocmit statistica de mai jos.

Stateri de tip	Lot I		Lot II		Lot III	
Alexandru	exempl.	%	exempl.	%	exempl.	%
	39	38,24		12,75	5	4,90
Stateri de tip			13			
Lysimah	36	35,29	2	1,96	7	6,86

Din datele prezentate mai sus pot fi trase unele concluzii de natură imediată pentru tezaurul nostru, dar și unele de natură mai generală. Pentru nevoile noastre momentane observăm că în toate trei loturile în care s-a fragmentat tezaurul, tipurile principale de monede se află în fiecare lot monetar. Explicația trebuie căutată în statistica matematică, după ale cărei reguli se face fragmentarea tezaurului. Dacă constatarea statisticii matematice confirmă acest punct de vedere, și noi vedem că descoperirile monetare îi vin în sprijin, atunci putem face un pas mai departe: fragmentele de tezaure în teză generală reflectă imaginea întregului tezaur⁸. Punctul acesta de vedere a mai fost susținut de mine și cu alte ocazii⁹ și el pare a-și găsi confirmare și în cazul de față. Evident, problema este mai vastă și mai nuanțată. Dar aceasta este o bază documentară și realistă de la care se va pași mai departe.

⁶ Octavian Iliescu, *Caiet selectiv*, 8, 1963, p. 326 menționează că din descoperirea de la Dăeni a intrat în anul 1958 în colecțiile Cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei R.S.R. un număr de opt stateri. Ei au fost înregistrați sub nr. 1471. Mai târziu, în anul 1963, alți șapte stateri din aceeași descoperire au ajuns și au fost înregistrați la același Cabinet numismatic sub nr. I/17. O descriere a celor două loturi, loc. cit., p. 327—329, nr. 297—311.

⁷ Cercetările asupra lotului de stateri păstrați la Galați le-am făcut în iulie 1960. Exprim calde mulțumiri conducerii Muzeului de istorie din acea vreme pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție materialul monetar și îngăduința de a-l studia și publica.

⁸ O ilustrare a acestui punct de vedere se găsește în fragmentarea tezaurului de denari romani imperiali de la Oboroceni. A se vedea mai sus nota 1.

⁹ Este vorba de comunicarea „La fragmentation des trésors monétaires et la statistique mathématique“, care a fost expusă la colocviul de la Frankfurt/M în februarie 1976.

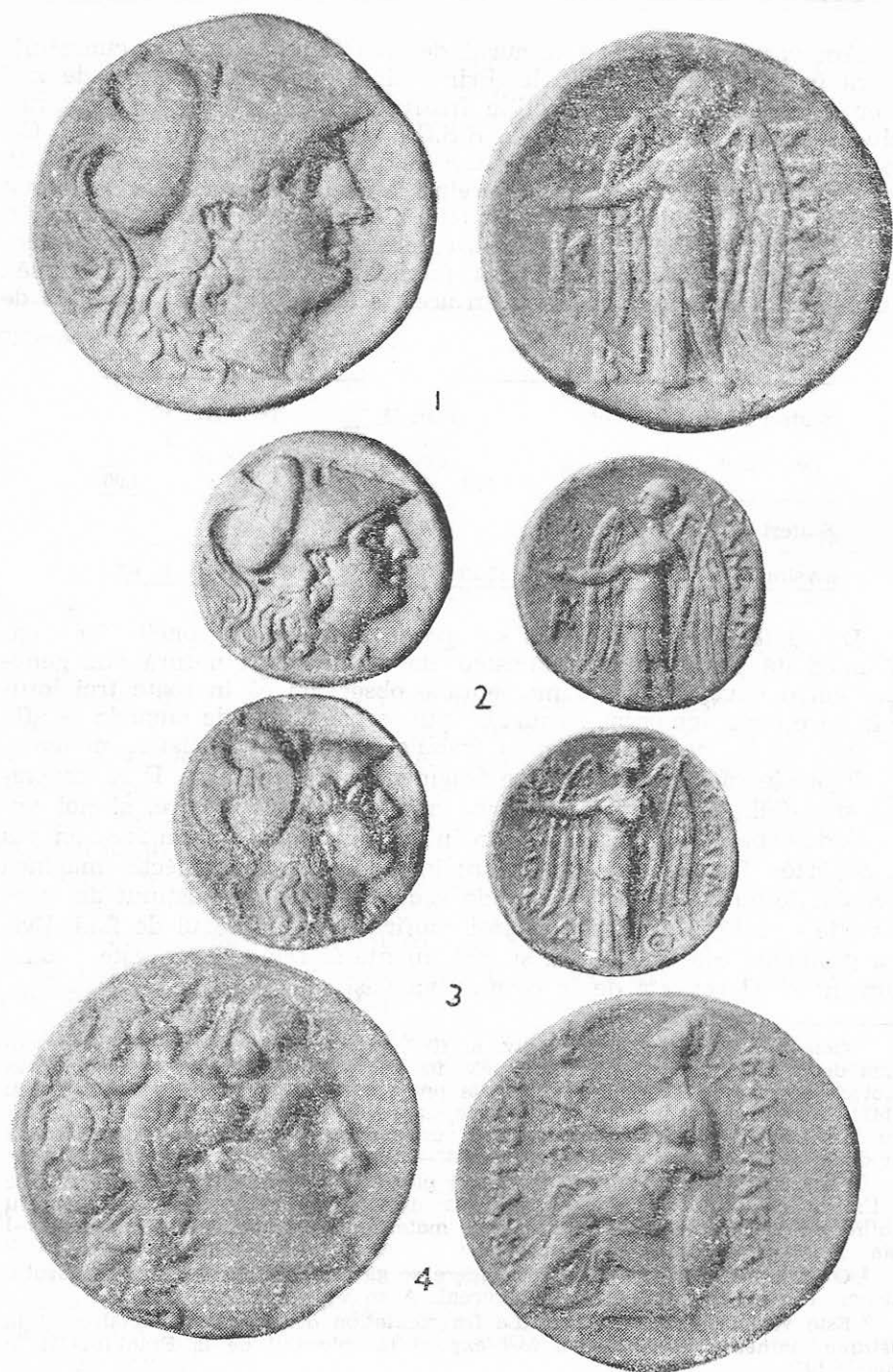

Fig. 1. Stateri din tezaurul de la Dăeni (măriși). Tip pseudo-Alexandru 1—3: atelier Callatis (1—2) și Odessos (3). Tip pseudo-Lysimah (4), atelier Callatis.

În final, încheiem cu inventarul sumar al celor 12 stateri aflați în colecțiile Muzeului de istorie din Galați.

Stateri de tip Alexandru cel Mare 5 exemplare

1. Callatis

Capul zeiței Atena cu cască corintică spre dr. La gît, colier.

Rv. Nike în picioare spre st., ține în dreapta întinsă o cunună. Înapoia ei, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. În cîmp st., sub brațul zeiței, monograma K; jos, st., sigla Λ . Capetele literelor sînt ușor, dar vizibil globulate.

AV 8,30¹⁰ g; 19 mm. Conservarea bună. (Fig. 1/1, mărită).

L. Müller, *Numismatique d'Alexandre le Grand*, Copenhague, 1855 817. Pentru emisiunile atelierului din Callatis, a se vedea Gh. Poenaru Bordea, Dacia, N. S., XVIII, 1974, p. 108.

2. Ca mai sus.

Rv. Ca mai sus. Aceleași sigle.

AV 8,35 g; 19 mm. Aspect barbaroid.

3. Ca mai sus.

Rv. Nike, ca mai sus. În cîmp st., sub brațul zeiței, sigla κ ; Înapoia ei: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Capetele literelor sînt globulate.

AV 8,40 g; 19 mm. Conservarea bună. (Fig. 1/2, mărită).

4. Capul zeiței, ca mai sus.

Rv. Nike, mai sus. Înapoia ei, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. În cîmp st., sub brațul zeiței; sigla $\epsilon\kappa$

AV. 8,55 g; 19 mm. Conservarea bună.

Atelier? Callatis.

Odessos

5. Capul zeiței Atena, dar alt tipar monetar.

Rv. Nike, ca mai sus, dar părul formează un coc în vârful capului.

Legenda ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ] ΒΑ ΣΤΑΕΩΣ. În cîmp, jos, st., Λ iar jos dr. $\odot = \text{O}\Delta$. (Fig. 1/3 mărită).

Müller, Alexandre, 403 sq. Cf. Gh. Poenaru Bordea, Dacia, N.S., XVIII, 1974, p. 108, numerele 58—62. Cf. și Adolf Rogalski, Numizmatika (Sofia), XII, 4, p. 4 și fig. 3. Pentru emisiunile cetății Odessos, vezi Gh. Poenaru Bordea, Dacia, N.S.,

¹⁰ Greutatea fiecărui stater este aceea cu care s-a înregistrat la Muzeul de istorie din Galați. Ea a fost preluată în studiul de față fără vreo verificare prealabilă.

XVIII, 1974, 108 și urm. Cf. același, *Les statères ouest-Pontiques de type Alexandre le Grand et Lysimaque*, *Revue belge de numismatique*, CXXV, 1979, p. 39—51.

Stateri de tip Lysimah 7 exemplare

Abydos

6. Capul zeificat al lui Alexandru cel Mare cu coarne de Ammon spre dr.

Rv. Pallas Atena, în armură și coif orientată spre st. și ține în dr. întinsă o Nike. În st., jos, scutul. Înapoia ei, ΒΑΣΙΛΕΩΣ, în față, ΑΥΣΙΜΑΧΟΥ. Sub brațul zeiței, sigla

AV 8,45 g ; 20 mm. Capetele literelor sînt globulate.

Pentru atelierul Abydos, vezi Margaret Thompson, *The mints of Lysimachus*, în *Essays in Greek Coinage*, presented to Stanley Robinson, Oxford, 1967, p. 172, nr. 69, anii 297/6—282/1.

Același atelier

7. Ca mai sus.

Rv. Ca mai sus și aceeași siglă.

AV. 8,40 g ; 19 mm. Conservarea bună. Capetele literelor sînt globulate.

M. Thompson, op. cit., p. 172, nr. 69, anii 297/6—282/1.

Byzantion (?)

8. Ca mai sus.

Rv. Ca mai sus. Sub brațul zeiței, sigla , iar st. jos,

Capetele literelor sînt globulate.

Av 8,50 g. 20 mm. Conservarea foarte bună. (Fig. 1/4, mărită).

L. Müller, *Die antiken Münzen des thrakischen Königs Lysimachus*, Copenhagen, 1857. H. Seyrig, *Monnaies hellénistiques de Byzance et Calcédoine*, în *Essays...* Robinson, p. 193, 1.

Atelier pontic neprecizat

9. Ca mai sus.

Rv. Ca mai sus, legenda întregă. Cîteva litere au capetele globulate. Fără sigle sau simbol.

AV 8,45 g ; 18 mm.

10. Ca mai sus.

Rv. Ca mai sus, legenda întregă. În cîmp st., sub brațul zeiței, sigla

AV 8,45 g ; 18 mm. Conservarea foarte bună.

11. Ca mai sus, dar ΒΑΣΙΛΕ[ΩΣ]ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ. Sub brațul întins al zeiței, sigla X . Efigia în relief înalt.

AV 8,45 g ; 18,5 mm. Conservarea foarte bună.

12. Ca mai sus.

Rv. Ca mai sus, dar legenda întregă. Literale au în parte capetele globulate. Sub brațul zeiței K . În exergă, spic orizontal spre st. Callatis
 A

AV 8,50 g ; 18 mm. Conservarea foarte bună ¹¹.

CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DU TRÉSOR DE DAENI

Résumé

Le trésor de statères d'or du type pseudo-Alexandre et pseudo-Lysimaque a été découvert, par hasard, au mois de juillet 1956, dans la commune de Dăeni, district de Tulcea. Les monnaies d'or ont été éparpillées dans les villes de Galatzi, Constantza et Bacău ainsi que dans quelques localités rurales. Ont pu être récupérés 101 statères entiers et un fragmentaire sur un total de quelque 130—140. Les pièces récupérés sont arrivées en trois lots, à des dates et institutions différentes : l'Institut d'Archéologie de Bucarest (74 exemplaire + 1 fragment), le Cabinet numismatique de la Bibliothèque de l'Académie de la R. S. de Roumanie (15 exemplaire) et le Musée d'histoire de Galatzi (12 exemplaire).

En comparant la structure des trois lots de monnaies il ressort que les deux principaux types de monnaies se trouvent dans un certain rapport dans chacun des trois lots. Leur présence en certaines proportions s'exemplique fort bien à base de la statistique mathématique.

Finalement, est publié pour la première fois l'inventaire des statères arrivés en 1960 au Musée d'Histoire de Galatzi.

¹¹ Pentru o privire de ansamblu asupra tezaurelor de monede de aur de tip Filip II și Alexandru cel Mare în regiunile thraco-geto-dacice, a se vedea Georges Lerider. *Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II frappé en Macédoine de 359 à 294*, Paris, 1977. Mai nou, dar problema privită din alt punct de vedere, S. A. Bulatovici, în *Issledovaniia po anticinoi arheologii iugo-zapada Ukrainskoi SSR*, Kiev, 1980, p. 52—71. Asupra valorificării istorice a întregii descoperiri voi reveni în studiul de ansamblu ce-l pregătesc.

Mai notez că aparenta neconcordanță între cifrele date de mine în tabelul de la p. 174, unde la coloana „recuperate” figurează cifra 101, iar în publicațiile curente cifra staterilor este de 102 se datorește faptului că la cifra 101 nu s-a adăugat un stater păstrat doar fragmentar. În publicații acest fragment a fost socotit ca o piesă. De aci, aparenta nepotrivire.